

Kertész István

ÚJABB EREDMÉNYEK AZ ÓKORI OLYMPIAI JÁTÉKOK TÖRTÉNETÉNEK KUTATÁSÁBAN

Időről időre új eredmények születnek az antik olympiai játékok történetének tanulmányozása terén, amelyek sokszor lényegesen változtatnak eddigi ismereteinken. Az utóbbi másfél évtized során főként három témakörben alakultak ki új nézetek: A Kr. e. 476-ban rendezett olympiai versenyek fordulópontot jelentettek a játékok rendezésében és a részvétel politikai jelentőségét illetően; az olympiai játékok versenyrendjének és rituális cselekménysorozatának változásai nyomon követhetők; az új feliratok tükrében megismerhető a szabályalkotás folyamata, valamint új feltevések születhettek a játékok betiltásának időpontjáról.

A Kr. e. 476-ban rendezett olympiai játékok jelentősége

Több kiadást megért könyvében Ulrich Sinn (*Olympia. Kult, Sport und Fest in der Antike*. München, első kiadás: 1996) meggyőzően ecseteli a Kr. e. 476-ban rendezett olympiai verseny kiemelkedő fontosságát. Ez volt az a játék, amelyre közvetlenül a perzsák Európából történt visszaszorítása után került sor. Itt, az Élis tartománybeli Olympiában köszönte meg a szentély fővédnökének, Zeusnak a honvédő háborúban győztes görögség azt a támogatást, amelyet hitük szerint az olymposiaktól kaptak a Marathón, Salamis és Plataiai közelében megnyert ütközetek során. Mint a történetíró Plutarchos (*Themistoklés életrajza 17*) beszámol róla, ekkor érezte át igazán az athéni hadvezér, a salamisi hős, Themisztoklés is tette nagyszerűségét, hiszen a versenyek megtekintése alkalmával olyan ünneplésben részesítette őt a megjelent 30–40 ezer fős nézőközönség, ami görög polgárnak csak igen ritkán adatik meg. Ekkor, a lényegében megnyert görög–perzsa háború eufóriájában érezték át első ízben a több száz városállamba és etnikai közösségbe szétoszlott és politikailag koráb-

ban erősen megosztott görögök azt, hogy az összefogás, a közös célokért való harc milyen fantasztikus erőket képes bennük mozgósítani. Ez időtől kezdve a görögök általános nevének viselését kiérdemelni, vagyis *hellének* lenni, harcolni a perzsák ellen, és a küzdelmet vezénylő Zeus kultuszát olympiai versenyzéssel is ápolni egymást feltételező dolognak számított mindenki számára.

Olympia ilyen körülmények között vált Kr. e. 476-tól Zeus ősi kultuszhelyéből az egész görög világra kisugárzó hatású sport és politikai központtá. Az új szerep intézményesített megjelenítése volt egyrészt a versenybírák titulusának megváltoztatása, másrészt a bírakat is ellenőrző Olympiai Tanács felállítása. Mint azt közös tanulmányukban J. Ebert és P. Siewert (*Eine archaische Bronzeurkunde aus Olympia mit Vorschriften für Ringkämpfer und Kampfrichter*, in: XI: Bericht über die Ausgrabungen in Olympia, Berlin/New York, 1999. 391–412) kimutatták, korábban a versenybírákat Olympiában a *diatátér/diatítés* elnevezéssel illették, aminek egyszerűen csak 'bíró, ítésh' jelentése volt. De a Kr. e. 5. sz. elejétől, sőt valószínűleg éppen 476-tól kezdve ez az elnevezés megváltozott. Olympia megnövekedett tekintélye jeleként és annak kifejezésére, hogy az ott Zeus kultuszában egyesült *hellének* a versenybírák ítéletét nem csak a Stadionban, hanem a játékokon kívül eső ügyekben is érvényesnek fogadják el, az ítésh megkapták a *Hellanodikas* = 'hellénbíró' titulust. (Olyan ember, aki jogosult a *hellének* ügyeiben dönteni.) Ez persze azt a törekvést is megtestesítette, hogy a perzsák elleni harc során oly hasznosnak bizonyult összefogást megőrizzék, és az általános egyetértést azzal is segítsék, hogy beháborúk helyett a bírák döntésére bízzák egymás közötti konfliktusaik megoldását.

Az Olympiai Tanács afféle fellebbviteli bíróságként működött (lásd P. Siewert: *Eine Bronze-Urkunde mit elischen Urteilen über Böoter, Thessaler, Athen und Thespien*, in: X. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia [Frühjahr 1966 bis Dezember 1976. Berlin, 1981]. 228 skk.), amelynek tekintélyét az egymással sokszor politikailag szembenálló görög államok egyaránt elismerték. A rendelkezésünkre álló adatok szerint ez a testület Kr. e. 396-ban a stadionfutás eredményét ugyan helybenhagyta – a három bíró közül kettő az élisi Eupolemost, egy pedig az Ambrakiából érkezett Leónt látta győztesnek –, de a koszorút Eupolemosnak ítélő két Hellanodikast súlyos pénzbüntetésben részesítette. Mivel a versenybírók mindig helybeliek, tehát élisiek voltak, a Tanács nyilván elfogultságot állapított meg. Itt tehát az Olympiai Tanács hasonló szerepet töltött be, mint napjainkban a Lausanne-ban működő nemzetközi sportbírószövetség. (lásd N. B. Crowther: „*Sed qui custodiet ipsos custodes?*” *The Impartiality of the Olympic Judges and the Case of Leon of Ambracia*. Nikephoros 10, 1997. 149–160.) P. Siewert már hivatkozott, s 1981-ben megjelent tanulmánya viszont kifejezett politikai döntést tulajdonít az Olympiai Tanácsnak. Eszerint a Tanács Kr. e. 472-ben eltörölte az olympiai istenbéke megsértése miatt a thesszáliaiakra a Hellanodikasok által korábban kirótt pénzbüntetést – nyilván a görögök közötti

általános megbékélés jegyében. Esetleg itt a strasbourgi Európa Tanács működése merülhet fel modern párhuzamként. Az Olympiai Tanács felügyelte ezután a játékok idejére kimondott „istenbéke” betartását is.

Több történész, így Ulrich Sinn (*Die Stellung der Wettkämpfe im Kult des Zeus Olympios, Nikephoros* 4, 1991. 31–54) is úgy véli, hogy szintén 476-ban fogant meg a Zeus-templom építésének terve. Az élisi Libón elgondolása alapján felépített szentély a 450-es évekre készült el, és a Peloponnészosz legnagyobb méretű temploma lett. Az épület két timpanonja közül a keleti azt mutatja be egy szoborcsoportozat képében, amint Zeus segítségével unokája, Pelops kocsiversenyen legyőzi Oinomaos királyt, és így megszerzi az Olympia feletti fennhatóságot. A nyugati oromdísz témája a lapithák és a kentaurok háborúja, ahol Apollón, a hellén civilizáció fővédnöke a lapithák kultúrnépét segíti győzelemre. Ugyanakkor a templomot felül minden oldalon olyan metópék díszítik, amelyek Zeus fia, Héraklés mitikus tetteit örökítik meg.

Az már saját eredményem (lásd MOA Évkönyve 2005, „Mikor járt I. Alexandros Olympiában?”, Budapest, 2006. 69–80, ugyanez angolul Nikephoros 18, 2005. 115–126), hogy kimutattam: szerintem I. Alexandros makedón király ezt a reprezentatív olympiai versenyt használta ki arra, hogy családja hellén eredetét bizonyítsa – ösatyja nem más, mint Zeus fia, Héraklés, következésképpen ő rokonságban áll a tervezett Zeus-templomon ábrázolt három mitikus alak közül kettővel –, és így bekapcsolja országát a görög fejlődés klasszikus vonulatába. I. Alexandros olympiai látogatása és a versenyen való részvétele volt a kezdő mozzanata annak a fejlődésnek, amelynek során a félbarbár Makedónia másfél évszázad leforgása alatt a hellénség vezető hatalmává emelkedett, és világhódító királya, III. Alexandros (Nagy Sándor) irányításával az akkor ismert világ nagyobb részének urává vált.

Ulrich Sinn érdekes felvetése, hogy az antik köztudatban a játékok hivatalos kezdetét jelölő évszám, a Kr. e. 776. év is a 476-os versenyek rendkívüli jelentőségét tükrözi. Az olympiai játékok első krónikása az élisi filozófus, Hippias volt, aki a Kr. e. 5. sz. végén írta meg a versenyek korai történetét. Sajnos műve elveszett, csak más ókori szerzők által idézett részleteit ismerjük. Sinn elképzelhetőnek tartja, hogy a görögség véres belháborúja, a Kr. e. 431 és 404 között tartó peloponnészoszi háború szomorú tapasztalatai készítették Hippiast arra, hogy visszaemlékezék a közbékét rövid időre helyreállító 476-os esztendőre. Ha így gondolkodott, akkor számmisztikai megfontolásokból kiindulva a 476-ban rendezett játékokat a 76-os sorszámmal látta el, és a 476. évből levonta a korábbi 75 verseny által közrefogott 75×4 évet, vagyis 75 olympiast, olympiasnak tekintve a két játék közt húzódó 4 éves ciklust. Mármost a 75 olympias éppen 300 évet tett ki, és így a tudós férfiú eljutott az első olympiai verseny Kr. e. 476–300, vagyis 776-os időpontjához.

Az olympiai versenyrend változásai

A Kr. e. 476-ban rendezett olympiai játékoknak a sporton messze túlmutató jelentősége miatt ugrásszerűen megnőtt a versenyeken induló sportolók létszáma, és lassan tovább bővült a program is. Mindez döntő hatást gyakorolt a versenyrendre.

Az olympiai versenyrend első tudományos megközelítését 1904-ben Ludwig Weniger végezte el, és az elmúlt 100 esztendő során sok kísérlet történt az olympiai versenyprogram pontos rekonstruálására. A legújabb, általánosan elfogadott rekonstrukció Hugh M. Lee nevéhez fűződik (The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games, Nikephoros Beihefte 6, Hildesheim 2001). Szerinte Kr. e. 776 és 712 között, amikor fokozatosan bevezették a programba a stadionfutás után a kettős stadionfutás, majd a hosszútávfutás küzdelmeit, a versenyek és az azokat kísérő kultikus ünnepi események mindösszesen egy napot vettek igénybe. 708 és 688 között, amikor az előbb felsoroltakhoz társultak a pentathlon, a birkózás és az ökölvívás versenyei, a játékok egy, esetleg két napon át tartottak. Ám 680-tól tovább nőtt a program, bevezették a négyes fogatok, a lovaglás, a pankration küzdelmeit, az ifjak stadionfutó, birkózó, ökölvívó és egyetlen alkalommal pentathlon versenyeit, a fegyveres futást és fél évszázadnyi időre a kettes öszvérfogatok és a kancák összecsapását. A program ilyen látványos bővítése nyomán a játékok minden bizonnyal kétnapos rendezvénné alakultak.

Kr. e. 476 olympiai eseményei és a nyomukban kialakuló kedvező politikai légkör azonban egyre több versenyzőt vonzott Olympiába. Négy esztendő múlva, 472-ben már annyian vetélkedtek a vadolajfa ágából font koszorúért a Stadion homokján, hogy a pankration győztesét a második, vagyis a befejező napon csak éjfél után tudták kihirdetni. A bővülő versenyprogram és a növekvő mezőnyök arra késztették az olympiai játékok szervezőit, hogy 468-ra kialakítsák az olympiai versenyek és rituális cselekmények új, ötnapos rendjét. Ez Lee szerint a következőképpen alakult:

1. nap: a versenyzők, bírák és edzők eskütétele, majd a bírák és versenyzők közötti ellenőrző beszélgetés (*dokimasia*).
2. nap: lovasversenyek, pentathlon.
3. nap: áldozatok Pelopsnak, körmenet és 100 marha feláldozása Zeusnak.
4. nap: hosszútávfutás, stadion- és kétszeres stadionfutás felnőtteknek, ifjak stadionfutása, birkózás, ökölvívás és pankration a felnőttek és birkózás, ökölvívás az ifjak számára, fegyveres futás.
5. nap: ünnepi lakoma a győztesek tiszteletére.

Valamikor Kr. e. 200 körül a tovább növekvő mezőnyök és újabb versenyszámok programba kerülése miatt újabb változtatásra került sor. A korábban kizárólag

kultikus események számára fenntartott 3. napra tették az ifjak versenyeit. Ugyanakkor a kultikus teendőket összehangolták a versenyprogrammal. A 2. nap lovas- és pentathlon küzdelmei utánra tették a Pelops halotti árnyainak tisztelgő szertartást. Mivel a monda szerint Pelops kocsiversenyen aratott győzelemmel lett Olympia és környékének ura, és ezután alapította meg az olympiai játékokat, logikus volt, hogy a lovasversenyeket összekötötték a néki bemutatott áldozattal. Állítólagos olympiai sírdombjánál fekete kost áldoztak tiszteletére. Ez hivatalosan a 3. nap elején történt, mert a görögök a napot nem 0–24 óra között számították, hanem napnyugtától napnyugtáig. A mi felfogásunk szerint ez az áldozatbemutató a 2. nap estéjére esett. Ezzel a szertartással Pelops iránti tiszteletük mellett a játékok résztvevői azt is kifejezték, hogy tudják, a versenysport az ősi időkben részben a halotti kultusból ágazott ki. Ugyanígy utaltak a termékenység kultusz és a benne eredő versenysport közötti összefüggésre azzal, hogy a 3. nap délelőttjén bemutatták Zeusnak a 100 marha feláldozásával együtt járó úgynevezett *hekatombé* áldozatot. Zeus a termékenység fővédnöke volt, és a rituális cselekményekhez szervesen kapcsolódott az emberi nem új termésének, az ifjúságnak aznap megrendezett versenysorozata. A többi versenyre a 4. napon került sor. A versenyrend tehát Lee szerint kb. Kr. e. 200 után így alakult:

1. nap: eskü, ellenőrző beszélgetés, trombitások és kikiáltók versenye. (Utóbbiakat Kr. e. 396 óta rendezték meg.)
2. nap: lovasversenyek, pentathlon.
3. nap: áldozatok Pelopsnak, körmenet, *hekatombé* áldozat Zeus tiszteletére, ifjak versenyei (stadionfutás, birkózás, ökölvívás, pankration).
4. nap: hosszútávfutás, stadionfutás, kétszeres stadionfutás, birkózás, ökölvívás, pankration, fegyveres futás (mind a felnőttek számára).
5. nap: ünnepi lakoma a győztesek tiszteletére.

Ez a versenyrend is változott azonban akkor, amikor a római császárság első évszázada beköszöntött. A polgárháborús évtizedeket felváltotta a császárok, kiváltóképp a rendszerváltó Octavianus Augustus által felügyelt „római béke” (*pax Romana*), és Olympia is a felvirágzás új szakaszába érkezett. Most már a nagyra nőtt Római Birodalom távoli területeiről is érkeztek versenyzők Zeus szent ligetébe, és az újabb mezőynövekedés, noha a versenyszámok mennyisége nem változott, több időt követelt a versenyek számára. Így aztán valamikor a Kr. u. 1. sz. folyamán vagy talán még később a játékok már hatnaposra bővültek. Lee a következőképp vázolja a hatnapos program rendjét:

1. nap: eskü, ellenőrző beszélgetés, trombitások és kikiáltók versenye.
2. nap: pentathlon.

3. nap: lovasversenyek (lovaglás, kettes és négyes fogatok versenye, mindez felnőtt korú lovakkal és csikókkal is, tehát összesen hat lovasszám).

4. nap: áldozatok Pelopsnak (a mi felfogásunk szerint ez a 3. nap estjén történt), körmenet és *hekatombé* áldozat Zeusz tiszteletére, az ifjak versenyei stadionfutásban, birkózásban, ökölvívásban és pankrationban.

5. nap: hosszútávfutás, stadionfutás, kétszeres stadionfutás, birkózás, ökölvívás, pankration, fegyveres futás a felnőtteknek.

6. nap: ünnepi lakoma a győztesek tiszteletére.

Ez a program változatlan maradt a játékok egész további története során.

Feliratok, amelyek megújították ismereteinket

A 2004. évi athéni olimpiára a görög szervezők sokoldalúan készültek. Nem csak a leendő versenyek helyszíneit és a kiszolgáló létesítményeket építették ki gondosan, hanem magában Olympiában is nagyarányú munkálatokat végeztek. Feltárták Nero császár palotáját, több római kori fürdőt és vendégházat, és emellett átrendezték az antik anyagot bemutató múzeumot is. A sokasodó leletek látványos bemutatása céljából innét több szobrot és egyéb tárgyat egy másik épületbe vittek. Amikor 2005-ben az öttusázó olimpiai bajnok, Nagy Imre társaságában részt vettem a Nemzetközi Olimpiai Akadémia ülészakán, első ízben látogathattam meg az új múzeumot, amellyel immár kettőre szaporodott az antik látványosságokat bemutató épületek száma. Ha a rommező irányából a falu felé haladunk, bal kéz felől egy dombot látunk. Tetején állt egykor a 19. sz. végén épült legelső helyi múzeum, amelyet azután sokáig nem használtak, majd tűzoltósági szertárrá alakították. 2004-re visszaállt az újjávarázsolt építmény eredeti funkciója. Az itt kiállított tárgyak között tanulmányozhattam két, bronzlemezre vésett ógörög nyelvű feliratot, amelyeket addig csak a szakirodalomban megjelent publikációkból ismertem. Mindkét felirat meghatározó jelentőségű az olimpiatörténeti kutatások szempontjából. Először azzal a felirattal foglalkozom, amelyik a birkózás egy eddig ismeretlen szabályát rögzítette.

Írásomban már hivatkoztam J. Ebert és P. Siewert közös tanulmányára. Ez 1999-ben jelent meg, több mint három évtizeddel azután, hogy E. Kunze 1964-ben és 1965-ben kiásta Olympiában a birkózó szabályt tartalmazó felirat több darabra tört részeit. A publikálást megelőző hosszú munka során a szerzők előbb megszerezték az ásató régész engedélyét, majd a felirat pontos másolatát, ezt követően egymással együttműködve értelmezték a több helyen sérült szöveget, és a kiegészített dokumentumot történeti kommentárral látták el. A publikálási folyamat mozzanatait csak azért részletezem, hogy az olvasó tudatában legyen: évtizedeket vehet igénybe olykor egy-egy szenzációs lelet tudományos feldolgo-

zása és az eredmények közzététele. Ilyen megvilágításban, gondolom, új fényben jelenik meg egy kutatási siker „friss” jelzővel történő felruházása. Mint eddig is láthattuk, az általunk említett „újabb eredmények” szintén hosszú alkotói folyamat végén jelentek meg a közvélemény előtt.

A görög világban a Kr. e. 6. században alakult ki a négy nagy pánhellén verseny: az olympiai játékok, a Delphoiban rendezett pythói játékok, a nemeai és az isthmosi játékok sorozata. Ez a négy verseny alkotta a görög versenynaptár pilléreit. Mind a négyen győzelmet aratni ugyanabban a sportágban épp olyan nagy dicsőségnek számított, mint manapság világbajnokságot nyerni valamelyik sportban. Aki ezt elérte, azt „periódus győztes” (*periodonikés*) címmel tüntették ki, mivel a két olympiai játék közötti időszak (*periodos*) minden nagy versenyén nyerni tudott. De sikeresen szerepelni a különböző vetélkedéseken csak úgy lehetett, ha a versenyszabályokat egységesítették, és írásban (rendszerint kő- vagy bronz táblákba vésve) eljuttatták a hellén világ minden részébe. Ennek a szabályalkotó és egységesítő munkának egyik gyümölcse volt az E. Kunze által kiásott felirat.

Az új szabály lényege az első négy sorban olvasható:

„A birkózó nem törheti el ellenfele ujjait.

Ha így tesz, a versenybíró azonnal üssön rá botjával.

Mindhova üthet, kivéve a fejére. A vétkes csak

a büntetés kifizetése után folytathatja a versenyt...”

A felirat további részeiből kiderül, hogy ha a birkózó szándékosan törte el ellenfele ujjait, azonnal kizárják a versenyből, ha viszont elővigyázatlanúsága okozta a balesetet, pénzbírság kifizetése és a szabályok betartására vonatkozó ígérete után tovább versenyezhet. (Azt nem tisztázza a szöveg, hogy a bírságot a szenvedő fél, vagy a versenybíró javára kell-e befizetni.) Ha a bíró tudatosan büntetlenül hagyja a vétkest, akkor neki magának kell a pénzbüntetést elszenvednie. Nem engedheti meg, hogy döntésében honfitársa vagy az élisiekkel szövetséges város polgára befolyásolja. Semmiképp nem kedvezhet annak a birkózónak, aki neki honfitársa vagy Élis tartománnyal szövetséges városból jött. Annak a sportolónak, aki szóban vagy tettel nem megfelelő formában tiltakozik a bíró döntése ellen, további pénzbírságot kell fizetnie. Ha a pénzbírsággal sújtott versenyző nem rendelkezik a megfelelő összeggel, hazája ünnepi követétől kérjen kölcsön.

Ez a birkózószabály azért is igen érdekes konkrét tartalmán túlmutatva, mert elénk tárja a szabályalkotás sokoldalúságát. Az alkotók a szabály megfogalmazásánál előbb meghatározták a szabálysértés tényét, különbséget tettek szándékos és véltlen szabálysértés között, és azokat különféleképpen szankcionálták, majd előírták azt, miképpen járjon el a versenybíró, hogyan biztosítsa a pártatlanság érvényesülését, végezetül még azt is megfogalmazták, hogyan fogadja a vétkes a büntetést, és mily módon szerezzen pénzt a bírság kifizetéséhez. Feltételezhetjük, hogy itt a

szabályalkotás egy tipikus példájával állunk szemben, és a többi, sajnos nem ismert versenyszabályt is ilyen körütekintően fogalmazták meg.

Ami az általunk tárgyalt felirat konkrét tartalmát illeti, megállapíthatjuk, hogy a Kr. e. 6. századig, a szabály keletkezéséig, bevett gyakorlat volt az ellenfél ujjainak eltörése. Ezt a módszert a küzdelem eldöntésére egyébként a pankrationban mindig is engedélyezték, tudunk olyan pankration bajnokról, aki ellenfele kézfejét összeszorítva roppantotta szét annak ujjait. Mivel azonban a birkózásban a győzelem feltétele az volt, hogy háromszor kellett úgy földre vinni az ellenfelet, hogy annak a térde vagy a melle, válla, esetleg háta érje a földet, és a kiélezett küzdelem során ez mindkét versenyzőnek két-két alkalommal is sikerülhetett, jó esetben öt sikeres akció után nyerhetett egyik fél három-kettő arányban. (Lásd W. Rudolph: *Olympischer Kampfsport in der Antike. Faustkampf, Ringkampf und Pankration in den griechischen Nationalfestspielen*. Berlin, 1965. 29–62.) Az ilyen látványos, akciódús mérkőzés hozta lázba a nézőket, és segítette a birkózás fejlődését, nem pedig az, hogy az egyik fél eltörte a másik ujjait. Tehát nyilván sportszakmai okok miatt hozták az új szabályt. Érdekes az is, hogy a küzdők mellett álló versenybíró botütéssel azonnal megtorolhatta a szabálysértést. Ha arra gondolunk, hogy futásnál az előbb rajtolót megvesszőzték, fogalmat alkothatunk arról, milyen szigorúan őrködtek a szabályok betartása felett. Külön érdekessége a szövegnek az a kitétel, hogy a bíró nem üthet a vétkes fejére, egyébként viszont akárhová odacsaphat. Ezt az magyarázza, hogy fejbe vágni csak rabszolgát volt szabad, mivel ez nagy megszégyenítésnek számított.

Végezetül nézzük a másik feliratos bronztablát! Ennek szövegét J. Ebert publikálta (*Zur neuen Bronzeplatte mit Siegerinschriften aus Olympia* [Inv. 1148], *Nikephoros* 10, 1997. 217–233). A feliratos bronztablára a régészek 1994 szeptemberében bukkantak, egy olympiai épület szennyvízcsatornájának oldalfalába beépítve. A 75 cm magas és 40 cm széles, szélein sajnos méretre vágott, és emiatt szöveghiányos feliratos tábla olympiai győztesek listáját tartalmazza. A felirat 30 sora 20 bajnok nevét őrizte meg. Szerencsére a szöveg másolata gyorsan Ebert professzor kezeihez került, akinek páratlan ógörög nyelvtudása lehetővé tette a szöveghiányok pótlását, és a gyors feldolgozást. Így a kiváló tudós 1999-ben bekövetkezett halála előtt már közkinccsé válhatott a szenzációs lelet tartalma, és nem kellett évtizedeket várni, mint az előző felirat esetében.

A feliratban említett olympiai bajnokok közül legkorábban az ifjak stadionfutását Kr. e. 28-ban megnyerő Paramonos kapott koszorút. De ennél sokkal érdekesebb, hogy a Kr. u. 4. századból tíz új, eddig ismeretlen győztes neve bukkan fel, akik részben az ifjak, részben a felnőttek korosztályában nyertek, és akik a könnyű- és nehéztatlétikai sportok teljes palettáját képviselték. Ráadásul a bajnokok a legtávolabbi vidékekről, így Attika és Boiótia mellett például Kis-Ázsiából érkeztek, éppúgy, mint a játékok korábbi virágkora idején. A legutolsó adatok két attikai fivér sikerét

ismertetik. Egyikük, Markos Aurélios Eukarpidés pankrationban, a másikuk, Markos Aurélios Zópyros ökölvívásban győzedelmeskedett. Az ifjak korosztályában aratott két győzelem Kr. u. 381-ben, illetve 385-ben született. Zópyros ezzel biztosan az ókori olümpiai játékok legutolsó eddig ismert bajnoka. Egy bizonytalan datálású vetélytársa lehet csak ebben a vonatkozásban, az arméniai herceg, Varasdatés vagy Artavasdos, akiről nem tudni, hogy a felnőttek közötti ökölvívó diadalát Kr. u. 369-ben vagy pedig 385-ben érte-e el (lásd Luigi Moretti: *Olympionikai, i vincitori negli antichi agoni olimpici*. Roma, 1957. no. 944).

A felirat publikálója helytállóan vonja le a következtetést, hogy az új adatok fényében kritika illeti a többek között egyházi történészek által is képviselt hagyományos álláspontot, miszerint nem igaz, hogy felülről jövő, erőszakos intézkedéssorozat vetett véget az olympiai versenyeknek, hanem azok a Kr. u. 3–4. sz. folyamán spontánul elhaltak. Igenis, az olympiai sportesemények még közvetlenül a versenyek betiltása előtt is teljes intenzitással és nagy érdeklődés mellett zajlottak. És ami ebből következik: valószínűbbnek látszik, hogy nem I. Theodosius római császár tiltotta be Kr. u. 393-ban a játékokat, hanem sokkal inkább II. Theodosius lehet, aki Kr. u. 435-ben kelet-római császárként ezt az intézkedést meghozta.

A fenti példák látványosan igazolják, hogy a részben még feltáratlan feliratos anyag milyen nagy lehetőségét hordozza magában tárgyi ismereteink gyarapításának. Ugyanakkor a már ismertté vált feliratok ismételt tanulmányozása is hasznot hajthat. Ilyen szempontból fontos eredmény, hogy P. Siewert és H. Teuber gyűjtésében megjelent az olympiai feliratok újabb korpusza. W. Dittenberger és K. Purgold: *Die Inschriften von Olympia* című munkája (Berlin, 1896) az Olympia területén és közvetlen környékén előkerült ógörög nyelvű feliratok gyűjteménye volt. Az olympiai feliratok új kollekciója (P. Siewert – H. Teuber [Hrsg.]: *Neue Inschriften von Olympia. Die ab 1896 veröffentlichten Texte*. Tyche Sonderband 7, Wien, 2013.) az 1896-ban publikált munka szerves folytatása. Ezt a feliratangot mindenkinek tanulmányozni érdemes, aki az ókori sport- és olympiatörténet tárgykörében kíván elmélyülni.

Magam az utóbbi két esztendőben a hellénisztikus pergamoni állam és az antik olympiák viszonyát igyekeztem feltérképezni. A grazi I. Weiler professzor 75. születésnapjára megjelent ünnepi kiadványban (P. Mauritsch – Ch. Ulf. [Hrsg.]: *Kultur[en]-Formen des Alltäglichen in der Antike*. Graz, 2013.) a *The Role of Hellenistic Pergamon in the Ancient and Modern Olympic Movement (817–827)* című tanulmányomban elemeztem a címben jelzett témát, rámutatva az ókori jelenségeknek a modern időkben érvényesülő hatására is. 2014. október 17-én pedig a görögországi Edessában, a CESH (European Committee for Sports History) 18. Nemzetközi Kongresszusán tartottam előadást *When did Attalos of Pergamon gain the victory at Olympia* címmel. Ebben kimutattam, hogy az eddig vitatott dátumú olympiai siker minden bizonnyal Kr. e. 276-ban, a játékok 500 éves jubileuma alkalmából történt.